

Adsumus XII.

Tanulmányok
a XIV. Eötvös Konferencia
előadásaiból

A kiadvány a felsőoktatásban működő minősített szakkollégiumok támogatása című pályázat keretében (NTP--SZKOLL-13-0030) valósult meg.

Nemzeti Tehetség Program

Eötvös József Collegium
1118 Budapest, Ménesi út 11–13.
Felelős kiadó: Horváth László igazgató

A kötetet az Eötvös Collegium Diákbizottsága állította össze a XIV. Eötvös Konferencián elhangzott előadások alapján.

A tanulmányokat lektorálta:
Bátyai Attila, Benyó Krisztián, Muka Viktória és Szabó Máttyás

Szerkesztette és tördelte: Szabó Máttyás

A nyomdai munkákat a Pátria Nyomda Zrt. végezte
1117 Budapest, Hunyadi János út 7.
Felelős vezető: Fodor István vezérigazgató

ISBN 978-615-5371-19-6

Tartalomjegyzék

BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYOK

Dudlák Tamás: Történeti nézőpontok a korai oszmán állam jellegéről	7
Nagy Dániel: Tonio Kröger metalepszise	27
Surányi Beáta: Kolosvár aurája 1594-ben, kép és szöveg 1836-ban	43
Szakál Kata: Bábuból ember, emberből bábu	59
Takács Emma: M.K. – K.M.	71

TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK

Petrov Boglárka: Mire neveljük a gyereket?	95
Szűcs Kata: Szent Erzsébet-kultusz	115

TERMÉSZETTUDOMÁNYOK

Vass Panna: Laktáz enzim szilárd formulálása	141
--	-----

Dudlák Tamás

Történeti nézőpontok a korai oszmán állam jellegéről

Történelem szekció

A történész számára nehéz bármilyen történeti képződménynek az eredetét, pontos kialakulását meghatározni. Ezzel ugyanis egy vagy több ponton bele-vág a történelem és az idő megszakíthatatlannak tűnő menetébe, és vizsgálá-tának tárgyát elkülöníti az időben előtte és utána zajló eseményektől. Pedig az emberi cselekvések, természeti történések bonyolult interakciója miatt az előzmények és következmények, vagyis az események okai és okozatai egy-másba ágyazódva, szinte felderíthetetlen összefüggésben nyilvánulnak meg az idő végtelen folyásában.

Még egy emberi élet munkája sem foghatja át az események eme össze-tettséget, senki sem lehet képes minden egyes elem kapcsolódását felfogni. A szelektálás tehát elkerülhetetlen, de a régebbi korokat vizsgáló történészek számára egyfajta „természetes szelekcióként” az idő által megrostált, hosszú évszázadok viharai közepette fennmaradt források mennyisége megszabja a vizsgálódás határait. Ez, az egyik oldalon szerencsés körülmény a másik oldalon ugyanakkor végtelenül nehezé, sőt, olykor lehetetlenné is teszi a történész számára a múlt bizonyos – számunkra leginkább érdekesnek tűnő – kérdéseinek vizsgálatát.

Az eredet, a kezdetek vizsgálata magában foglalja a későbbi fejleményekre, kihívásokra adott válaszokat, ugyanakkor azt az alapot is jelenti, amelyből

az oszmán állam sikere táplálkozott.¹ A kisállami létből birodalommá növekedés ugyanis kulcskérdés, s a választ nem elég a hatalmi környezet megváltozásában keresni, hanem a formálódó állam belső viszonyainak legmélyére kell hatolnunk ahhoz, hogy megérthessük a folyamatos és sikeres expanzió okát.

Az eredet kérdése mellett egy másik szempont is vizsgálódásunk körébe tartozik: azok a változások, döntő szerkezeti átalakulások kutatása, melyek az oszmán államot formatív időszakában érték. Ezen fordulópontok megítélése, értékelése a szakirodalomban különböző, gyakran egymásnak ellentmondó véleményeket vet fel, s ezek felvonultatása, szintetizálása is e tanulmány részét képezi.

Eredetmondák és feltevések

Az eredet meghatározásának, problematikusságának és nehézségének belátása után azonban mégis ki kell jelölnünk a témánkhoz szükséges sarokpontokat.² Ehhez az egyetlen lehetőség az, ha a korabeli, pontosabban – korabeli híján – a vizsgált korai oszmán kor után keletkezett források adataihoz nyúlunk. Ezek ugyanis már egy megszilárdult államalakulat határozott ideológiai igényét szolgálva meghatározták az uralkodóház eredetét, mely az állam eredetével egyenértékűnek számított; úttörő munkájuk eredménye így a későbbi évszázadok történetírásában is visszaköszön. Nekünk azonban nem az a feladatunk, hogy ezeket a feltevéseket kritikátlanul átvegyük, hanem, hogy a valószínűsíthető „igazságmagvat” keressük, mely az itteniekhez hasonló mitologikus elemeket is felsorakoztató történetekben többnyire megtalálható.

1 Marc Bloch (1886–1944) idézi Ernst Renan (1823–1892) francia orientalistát: „Minden emberi dolog közül az eredet a legméltóbb tárgya a kutatásnak.” Ugyanakkor Bloch arra figyelmeztet, nem szabad az eredet bálványát imádnunk, és vigyáznunk kell arra, hogy ne kövessük el azt a hibát, hogy összekeverjük a származást és a magyarázatot. Az állandóan változó történeti időben ugyanis egy jelenség neve, még ha állandó is marad, a jelenség tartalmilag változik, és így meglehetősen nehézkes egy olyan kezdőpontot kijelölni, amely előtt még nem létezett belőle semmi, utána viszont már az adott jelenség a maga teljes valójában nyilvánult meg. Az igazán problematikus az, hogyha minden kezdeti jelenséget egyben magyarázatként is felhasználunk a későbbi események magyarázataként. BLOCH, Marc, „A történetész mestersége” In: Gyurgyák János, Kisantal Tamás (szerk., 2006), *Történetelmélet I–II*. Osiris. I. 44–47.

2 Ahogyan a kezdőpont is a különféle eredettörténetek révén igencsak ingadozó, ugyanígy rendkívül nehéz jól behatárolni a korai oszmán állam időszakának végét. A döntő pont leginkább a birodalmi státusz elérése lehetne, ám ez sem igazán köthető egyetlen évszámhoz. Ezért kissé önkényesen, de a kutatásokkal összhangban I. Murád trónra lépésének idejéig (1362) számítom az oszmán állam kezdeti időszakát, mely aztán alapul szolgált a nagyszabású területi expanziókhöz.

Nem elhanyagolható a mai kutatónak az az előnye a kortársakkal szemben, hogy a több száz éves rálátás a témától való bizonyos fokú elhatárolódást tesz lehetővé, ami leginkább az objektivitás irányába tereli a felmerülő kérdések megválaszolását.³ Tehát semmiképp sem szabad leragadnunk az első oszmán történetírók alkotta eredetmeghatározásnál, hiszen ma már a tudományos kutatás nem csupán az uralkodóház, még csak nem is az uralkodó réteg, hanem az egyszerű államalkotó ember eredetét, származási helyét is vizsgálja.

Az oszmán állam vezető dinasztiájáról és a központi terület, Északnyugat-Anatólia népességének származásáról többféle történet ismeretes. Bár az eredet sokszor meglehetősen mitikus köntösbe burkolódik, s több száz év elteltével már nehezen ellenőrizhető, általa mégis képet kaphatunk az államtól felépítő ideológiáról, és ha a közemberekéről nem is, de a vezető réteg identitásáról.

A hagyományos (oszmán) magyarázat szerint a dinasztia őse Szulejmán sah volt, a Kayı törzs vezetője, aki Északnyugat-Iránban uralkodott, s a mongolok elől törzsével elmenekült 1230 körül. Az Eufráteszen való átkeléskor szerencsétlen halált halt,⁴ mire két fia visszatért Horászánba (Kelet-Irán), mongol szolgálatba, míg Ertoğrul Anatóliába ment mintegy 400 követőjével, ahol Nyugat-Anatóliában kaptak területet, miután Alá ud-dín Kejkobád szeldzsuk szultánnak (1249–1257) a tatár támadás miatt vissza kellett térnie keleltre. Ertoğrul állítólag a mongolok elleni küzdelem elismerése végett kapta emberei számára az északnyugati határterületet.⁵ Aşıkpaşazade krónikája⁶ Szulejmán sah kapcsán nagyszabású küldetésről beszél, mellyel Perzsia uralkodói bízták meg őt. Eszerint mintegy 50 000 sátrnyi tatár és türkmén emberrel vette az utat Róm (Bizánc) földje felé, ám küldetését csak fia, Ertoğrul tudta befejezni jóval kisebb számú kísérijével, mivel az anatóliai terepviszonyok megviselték a nomádokat.⁷ Egy másik változat szerint már a manzikerti csata (1071) után érkeztek meg az oszmánok a Sakarya folyó vidékére, de ez esetben kérdéses (nem dokumentált) a szeldzsukokkal való két évszázados

3 Mint majd láthatjuk e kissé idealisztikus elképzelés a téma kutatása kapcsán több helyen is megdőlt.

4 LINDNER, Rudi Paul (2007), *Explorations in Ottoman Prehistory*. Ann Arbor. 20.

5 EMECEN, Feridun M. (2003), *Batı Anadolu Beylikler Dönyası*. İstanbul. 4.

6 A kelet-anatóliai származású szerző Dervis Ahmed néven, kb. 1400-tól egészen 1484-ig élt. Élete fő műve az Oszmán-ház történetét hagyományozta ránk. KERÉKES Dóra (2008), "Tradicionális birodalom – modern birodalom. Az Oszmán Birodalom a 17. század első felében" *Aetas*. (23/4.). 143.

7 LINDNER (2007), 21–23. Enveri *Düszturnámé*-ja (1465) hasonló történetet vázol fel, de Szulejmán sah helyett egy bizonyos Gündüz Alpot említ, mint vezetőt. LINDNER (2007), 28–29.

viszonyuk.⁸ Ez a vélekedés az oszmánok Kayı törzsből való származását támasztja alá, amely az oguz (belső-ázsiai török) eredettel van összefüggésben, s a mongoloktól való elhatárolódást jelenti. A kutatók közül leginkább Fuad Köprülü (1890–1966) neve köthető ehhez, s itt már a történelmi célzatosságának annyiban tanúi lehetünk, hogy a mongoloktól való elhatárolódással az oszmánok, s így a törökök is kívül esnek az Európában igencsak rossz hírű dzsingiszi birodalmi hagyományokon, ezáltal önálló török identitás megalapozására nyílt lehetőségük.⁹ Arra pedig, hogy a későbbi birodalom muszlim ideológiájának alátámasztására központi utasításra is alkottak leszármazási mítoszokat, kiváló példa az, hogy az Oszmán-háznak még arab (hedzsázi) leszármazása is van, ami a muszlim vallási élet központjaihoz (Mekkához és Medinához) kapcsolja őket.

Szintén egy vallási megalapozottságú eredetmítosz szerint Oszmán, a dinasztiaalapító egy apró török törzs jelentéktelenfőnöke volt csak, amikor állítólag a következő álmot látta: „[Egy ismerős, szentéletű ember] mellől hold kel fel, feléje száll és egyenest az ő mellébe megy be. Abban a pillanatban a köldökéből fa nő ki, melynek árnyéka betakarja a földet. A fa árnyékában hegyek magasodnak, a hegyek tővéből vizek fakadnak. Az emberek isznak, kertek öntöznek, és közutakat táplálnak a vízből.”¹⁰ A látomás megfejtését az álombéli bölcstől, sejk Edebálitól kérte, aki azt a nagyszerű hírt közölte vele, hogy ivadéka egy világbirodalom uralkodói lesznek. Edebáli az ún. *abdalok* szúfi indíttatású rendjéhez tartozott, s így a történet az oszmánok legitimációjának egy érdekes lehetőségét foglalja magában. A látomást később az 1299-es évszámhoz kötötték, s később ezt a birodalom megalapítása évszámának tekintették.¹¹

Érdekes adalékokat nyújt a kezdeti időkre vonatkozóan a történetíró-költő Ahmedi krónikája (1410 körül nyerte el végleges formáját). A mű annyiban is különleges, hogy a kortárs 15. századi krónikákban mindenhol az Oszmán-dinasztia legendás leszármazásával találkozunk, ám ő Ertogrulról, Oszmán apjáról mint Alá ud-dín Kejkobád (1249–1257) szeldzsuk szultán alattvalójá-

8 SHAW, Stanford (1976), *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey I.* (Empire of the Gazis: The Rise and Decline of the Ottoman Empire, 1280–1808). Cambridge University Press. 13.

9 LINDNER (2007), 24.

10 FODOR Pál (2002), „Az Oszmán Birodalom születése” In: *Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére.* Bp. 159.

11 FINKEL, Caroline (2006), *Osman's Dream. The Story of the Ottoman Empire 1300–1923.* John Murray Publishers. 2.

ról, harcostársáról ír. Az oszmán fejedelemség alapterülete pedig akkor különült el a szeldzsuk államtól, amikor annak önállóan kellett felvennie a harcot a határ mentén a hitetlenekkel szemben.¹² Ahmedi Ertoğrul első jelentős és önálló tetteként Karacahisar bevételét tekinti, mely szerinte akkor a keresztények kezében volt és még a Söğüt-ben való letelepedés előtt meghódították. Jelentősége abban állt, hogy az Eskişehir és a Kütahya közti utat ellenőrizte, tehát a térségben kulcsfontossággal bírt.¹³

Tudományos bizonyossággal csak annyit állíthatunk, hogy az oszmán fejedelemség lakossága esetében valamilyen közép-ázsiai török népelemről lehet szó, melyet a 13. században már bizonyosan Északnyugat-Anatóliában is megtalálhatunk.¹⁴ Azonban, míg Ertoğrul törzsfő (megh. 1280) alakja a legendák homályába vész, addig Oszmán már történeti kontextusban áll előttünk. Ertoğrul mitikus alakja kapcsán megkockáztathatjuk azt állítani, hogy a krónikaíróknak szükségük volt valakire, aki a korai hős és a szeldzsukok által meghatalmazott, és ez által legitimált szerepét betöltötte. Ugyanakkor például nagyon árulkodó, hogy a dinasztia nem tőle, hanem a nála jóval ismertebb Oszmántól származtatta magát.

Oszmán (1280–1324)

Forrásaink azt állítják, hogy Oszmán választással került közössége élére: így a család tagjai közül a legrátermettebb örökölte a trónt, s legitimációját éppen az elismertsége adta. Mindez azt bizonyítja, hogy a törzsi berendezkedés hagyományai erősek voltak a korai oszmánok idején.¹⁵

1300 körülre datálható az a kulcsmomentum, amikor a kisázsiai hatalmi viszonyokban változás állt be, s ezt a szeldzsuk határ menti kisfejedelemségek (Karesi, Saruhan, Aydın, Menteşe) a politikai önállóság megszerzésére kihasználhatták. Az ekkor már csak névleg létező rúm-szeldzsuk uralko-

12 FODOR Pál (1983), „Ahmedi elbeszélése mint a korai oszmán történelem forrása” *Világtörténet*. (2.). 5–6.

13 LINDNER (2007), 69–71.

14 Véleményem szerint a Colin Imber által megfogalmazott szkepszis elvetendő: „A legjobb dolog, amit egy modern történész tehet, az hogy őszintén elismeri, hogy a legkorábbi oszmán történelem egy fekete lyuk. Bármilyen kísérlet, mely ennek kitöltését célozza, csupán további mesék gyártását eredményezi.” ZACHARIADOU, Elizabeth (szerk., 1993), *The Ottoman Empire (1300–1389). Halcyon Days in Crete I. A Symposium Held in Rethymnon 11–12 January 1991*. Crete University Press. 75.

15 LINDNER, Rudi Paul (1983), *Nomads and Ottomans in Medieval Anatolia*. Bloomington. 21–22. Erre a mozzanatra később még visszatérek.

dónak még egy évtized sem kellett, el is tűnt a forrásokból.¹⁶ Ami a tárgyi bizonyítékokat illeti, 1280 és 1299 között 10 dirhem maradt fenn, de csak 1299–1300-ból viszont 46 darab. 1299 előtt ugyanis még az iráni ilkánida uralkodó, Gázán kán nevére vertek pénzt, ami a lojalitás egyértelmű bizonyítéka, Süleimş kormányzó lázadása (1298–1299)¹⁷ azonban összefüggésbe hozható a pénzérmék számában bekövetkezett ugrásszerű növekedéssel.¹⁸ Azt, hogy 1299-ig milyen jellegű függésről volt szó, nem tudjuk, de a későbbi eseményekből sejthetjük, hogy amint lehetett, a kis északnyugati szeldzsuk fejedelemség szabadulni igyekezett tőle.¹⁹ (Az ilkán fennhatóság hivatalosan egészen 1350-ig fennmarad az anatóliai bégségeket illetően, de 1320 után ez a függés már érezhetően lazul).²⁰

Oszmán fejedelem, a dinasztia névadója 1300 körül kezdte meg hódításait, amikor a szeldzsukok összeomlása lehetővé tette számára Eskişehir és Karacahisar kulcsfontosságú erődjének elfoglalását. Oszmán földet adott követőinek, akik fokozatosan állandó lakhelyre telepedtek és felhagytak a nomadizálással. Yenişehir mint főváros megalapítása 1299-ben történt,²¹ és az ottani letelepítés például fontos állomás lehetett ebben az átmenetben, mivel ez a terület éppen földműveléséről volt híres.²²

A bizánci fővároshoz legközelebb eső fejedelemség ellen a császárság 1302 júliusában vezetett sikertelen hadjáratot. Oszmán *gázi* győzelme az Izmit szomszédságában levő Koyunhisar-nál (Baphaion) bizánci-alán erők fölött hozzájárult az önállóságának megszilárdulásához (bár még ő és egy ideig fia, Orhán *gázi* is az ilkánok adófizetője maradt).²³

Oszmán érdeme, hogy 1308-ra mind a Márvány- mind pedig a Fekete-tengerhez kijáratot szerzett. Megkezdte Bursa ostromát is, mely azonban

16 LINDNER (2007) 82. A szeldzsukok az 1071-es manzikerti csata óta uralták Kis-Ázsia belső részeit, ám a part menti területeken nem sikerült tartósan berendezkedniük. Központi hatalmukat véglegesen a mongolok 1243-as betörése (Köse-Dağ-i csata) okozta, s ekképpen az oszmánok felemelkedésig az egész térség kis politikai egységekre bomlott.

17 ATLANSOY, Kadir, Sevim, Sezai (szerk., 1996), *Osmangazi ve Dönemi*. Bursa. 15.

18 FLEET, Kate (szerk., 2009), *The Cambridge History of Turkey I. (Byzantium to Turkey 1071–1453)*. Cambridge University Press. 102.

19 LINDNER (2007), 101.

20 EMECEN (2003), 40.

21 KAPLANOĞLU, Raif (2000), *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*. İstanbul. 26.

22 LINDNER (1983), 30.

23 A Bapheus-i háború jelentőségéről: ÖZCAN, Azmi, ÖZ, Mehmet (szerk., 2011), *Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş meseleleri sempozyumu*. Bilecik. 50.

hatékony ostromerő híján több évig tartott, s a város majd csak utóda, Orhán alatt kerül török kézre (1326).

Orhán (1324–1362)

Oszmán „a nomád törzsfőválasztás szokását eltörölve gondosan előkészítette fia uralmát, s került a hatalom törököknél szokásos megosztását.”²⁴ Ez a vezetőségben tapasztalható egységesség, az, hogy a korai oszmán állam öröklési rendje révén nem fulladt bele a polgárháborúba, különösen fontos tényező lehet a sikeresség vizsgálatában. Orhán nagy önbizalommal kezdi uralkodását: 1326–27-ben saját nevére veretett pénzt,²⁵ s ekkor már az ő nevét említették a pénteki imában (ez az iszlám világban a hatalom legfontosabb vallási legitimációját jelenti); ezzel megszűnt az iráni Ilkánidáktól való névleges függés, mely apját még annak idején rendszeres ajándékok küldésére kötelezte. 1326-os elfoglalásával Bursa lett a főváros, s az oszmánok létrehozták állami adminisztrációjukat. 1331-ben a híres arab utazó, Ibn Battúta (1304–1368) Anatólián áthaladva Orhán fejedelemségéről azt állapította meg, hogy a turkomán vezetők között ő a legerősebb. Mégis jobban lenyűgözi őt Aydin fejedelemsége.²⁶ Az ottomán Bursa kapcsán élénk városi életről ad számot.²⁷

Bár Orhán letelepült államszervezetet épített, mégis az ő kora még mérőben átmenetinek tekinthető. Két arab forrás is ezt a feltevést igazolja. Ibn Battúta nyáron látogatott Burszába, s megjegyezte, hogy az emír soha nem tartózkodik egy hónapnál többet egy-egy városban. Ugyanígy Ibn Khaldún is arra utal, hogy Orhán soha nem vált meg sátrától egy burszai városi palota kedvéért.²⁸

Orhán támogatta az *akhíkat*,²⁹ akárcsak a szúfi misztikus rendeket, ezzel sok nomád számára népszerű lett. Ezek az ideológiai mozgalmak abban is

24 FODOR (2002), 169.

25 FINKEL (2006), 7. Bár ennek csak egyetlen, kérdéses hitelességű példánya maradt fenn.

26 JONES, Michael (szerk., 2008), *The New Cambridge Medieval History*. Cambridge University Press. 846. Az oszmán állam szerencséjére 1344-ben Izmir elfoglalásával Aydin-t Bizánc nyugati latin szövetségesei kiiktatják a lehetséges török riválisok táborából. Ezzel lezárult a lehetőség a tengeri úton való portyázás előtt, így az ottani harcosok egy része az új lehetőségekkel kecsegtető Oszmánokhoz pártolt. JONES (2008), 847.

27 FINKEL (2006), 13.

28 ARNAKIS, G. Georgiades (1951), „Gregory Palamas among the Turks and Documents of His Captivity as Historical Sources” *Speculum*. (26/1.). 113. Más szeldzsuk emírnek is szokása volt, hogy csupán a hidegebb hónapokra húzódott be a városokba. MATUZ József (1990), *Az Oszmán Birodalom története*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 24.

29 Kézművesek és kereskedők Anatólia-szerte elterjedt segítő hálózata, mely heterodox gondolatokat fogadott magába.

szerepet játszottak, hogy a korai oszmán állam egyre növekvő területébe a keresztény balkáni területeket betagozza, s később is láthatjuk, hogy az ottani lakosság és a részben idegen eredetű, heterogén elemekből szerveződő katonaság szemében egyaránt népszerűek a vallásosságnak ezen formái, mint hogy az iszlám misztika toleráns szellemisége hidat jelentett a régi identitás (keresztény, ortodox) és az új (muszlim) között. Mindemellett azonban elmondható, hogy egyértelműen a szunnita iszlám mellett tette le a voksát, míg elődje, Oszmán ingadozott ebben a kérdésben.³⁰ Orhán megkezdte kiépíteni annak intézményeit (medreszék), elsőként Iznikben 1331-ben, ahol az iszlám vallási tudományok (*al-‘ulúm ad-díniyya*) teljes spektrumát lehetett tanulni.³¹

Az iszlám vallási élet felé való elköteleződés a hivatali nyelvhasználatban is megjelenik: Oszmán 1324-ben a „hit bajnokának” nevezi magát. A hadseregben és a kormányzatban leginkább a vezető turkomán famíliák kaptak pozíciót. Az egyre professzionálisabb államszervezet kiépülésének bizonyítéka, hogy Orhán alatt már megjelentek a defterek, vagyis egy terület kataszteri felmérése, ami immáron a nomád örökséggel való szakítás irányába mutat.³² Ugyancsak nagy előrelépést jelentett a nomád és birodalmi oszmán lét közti átmenetben, hogy a bürokráciába – melyet addig többnyire áttért bizánciak vezettek – az iszlám világ más területeiről származó *‘ulemá* réteg kezdett bekerülni, amely új ideológiai irányt adott az államnak.

1328-ban Pelekanonnál megállítják a bizánci sereget, mely hatalmas presztízzsel bíró győzelem volt, s ezzel megnyitják az utat a további hódítások felé. A sikersorozatot 1331-ben Nicea, 1337-ben Izmit (Nicomedia), majd egy évre rá Üszküdar (Scutari) városának bevétele koronázza meg, s így a törökök Bithynia elfoglalásával egyre közelebb kerültek Bizánchoz. 1346-ban a délnyugati szomszéd, a Kareszi fejedelemség hullott Orhán kezébe (a beharcot kihasználva). Ez volt az első muszlim-török állam, amelyet az oszmánok

30 FINKEL (2006), 9.

31 Érdekes azonban, hogy Ibn Battúta éppen ebben az évben jár Iznikben, ahol 40 napot tölt el, de mégsem említi a frissen megalakult medreszét. Ezek szerint az *‘ulemá*-réteg ekkor még nem számított elég jelentősnek ahhoz, hogy egy Ibn Battúthoz hasonló világlátott ember megemlítsé. KÁLDY-NAGY Gyula (1979–80), „The Holy War (jihad) in the First Centuries of the Ottoman Empire” *Harvard Ukrainian Studies*. (III/IV). 470–472. Ugyanitt Káldy-Nagy Gyula Ömer Lutfi Barkan révén arra is felhívja a figyelmet, hogy a dzsámik, medreszék és *záviжек* száma még nem feltétlenül a vallási buzgalom nagyságával áll összefüggésben, hanem alapításukat egyéni megfontolás is mozgathatta.

32 Erre a mozzanatra Aşıkpaşazade utal. İNALCIK, Hahl (1978), *The Ottoman Empire – Conquest, organization and economy*. London, Variorum reprints. 109.

elfoglaltak.³³ Kareszi geopolitikai kulcsot jelentett a Dardanellákhoz, ahhoz a szoroshoz, mely által a Bizánc városa felé irányuló tengeri kereskedelem ellenőrizhető volt.³⁴

Orhán – Bizánc közelségét kihasználva – egyre gyakrabban avatkozott be a császárság belpolitikájába. Ezt könnyen megtehetette, mert 1341-től, Paleologosz Andronikosz császár halálával polgárháború tört ki a trón birtoklásáért, melyet Andronikosz hadvezére, VI. (Kantakuzénosz) János viselt a legnagyobb sikerrel, minthogy Orhán támogatását is elnyerte (1346-ban szövetségi és házassági szerződés jött létre a két család között), így az oszmánok egyre nagyobb befolyást szereztek Trákiában. Itt a hatalmi úr annak volt köszönhető, hogy Dusán István 1355-ös halálával elenyészett a nagyszerb állam potenciális ellenálló ereje: a Balkán szabad préda lett az oszmánok előtt.³⁵ A bizánci állam ellenálló képességét jelentős mértékben meggyengítette a pestis pusztítása, a török és szerb csapatok (Dusán István) támadásai és az elhúzódo polgárháború. Úgy tűnik, az oszmánok nemcsak a belső meghasonlást, hanem még a pestis nagymértékű pusztítását is képesek voltak elkerülni.³⁶

Végző soron azonban Kantakuzénosz belátta, hogy nem számíthat az oszmánok segítségére abban a tervében, mely Bizánc tekintélyének helyreállítására irányult. Ezért próbálta meg a két bizánci uralkodóházat egyesíteni, s ekképpen hívta Georgiosz Palamaszt, Thesszaloniké püspökét Konstantinápolyba, aki érdekes beszámolót hagyott úti kalandjairól, s török fogságba kerüléséről.³⁷

Kulcsfontosságú volt az a lépés, melyet Orhán 1351–52-ben tett meg: ekkor kezdődött meg az oszmán állam és Genova egy évszázados együttműködése.³⁸ Ennek értelmében az oszmánok 1354-ben Rodostóig terjesztették ki a hatalmukat. VI. János bizánci császár nem örült szövetségese ezen lépésének, ám kénytelen volt szemet hunyni fölötte. Bizáncnak abba is bele kellett törődnie, hogy a gallipoli erőd ugyancsak ebben az évben történő elfoglalása (egy földrengést követően bevonultak oda törökök)³⁹ olyan balkáni bázishoz juttatta az oszmánokat, ahonnan Konstantinápoly ellátását is ellenőrizhették. Azonban mind a görög, mind pedig a török nyelvű források egyetértenek ab-

33 FODOR (2002), 173.

34 EMECEN (2003), 31.

35 FODOR (2002), 173.

36 JONES (2008), 862.

37 ARNAKIS (1951), 112.

38 FODOR (2002), 173.

39 FINKEL (2006), 16.

ban, hogy Gallipoli előtt az oszmánok Kantakuzénosz Jánossal egyetértésben Tzympe erődét is elfoglalták (1352), így az számít első európai hódításuknak.⁴⁰

Az oszmán előrenyomulás megállítására Gallipoli 1366-os visszafoglalásával még lett volna lehetőség. A sikeres hadművelet Savoyai Amádé, János császár unokatestvérének az érdeme volt. Mindezt a stratégiai előnyt azonban 1377-ben Bizánc elveszítette, amikor IV. Andronikosz császár úgy biztosította trónját apjával és testvéreivel szemben, hogy az új oszmán uralkodó, I. Murád részére átadta Gallipolit.⁴¹ Amíg Gallipoli nem volt oszmán kézen, az európai frontvonal török urai javarészt önállóan cselekedhettek a két birodalomrész kommunikációjának akadozása miatt. Azonban mégis kölcsönösen függték egymástól, s végső soron az oszmánoknak sikerült az, ami a szeldzsukoknak nem: megtartották a központtól távol eső, félig-meddig önálló irányítás alatt álló területeiket, melyek könnyen a szakadás útjára léphettek volna.

Az oszmán hódítás javarészt az ellenség gyengeségének a maximális kiaknázásán keresztül érte el a legnagyobb sikerét. Láthattuk, hogy bizánci trónviszályokba több alkalommal is beavatkoztak segédcsapataikkal. Orhán például az európai területek biztosítása érdekében az áttelepítést is alkalmazta: az úgynevezett Kara arab nevű nomádokat a birodalom ruméliai részére küldte.⁴² Összességében azt mondhatjuk, hogy Orhán idejében megkétszereződtek a fejedelemség területei. Bár annyi ingadozás van a hódítások méretét tekintve, hogy az oszmán forrásokban kétszeres hódításról beszélnek egyes balkáni és belső-anatóliai területek (pl. Ankara) esetében, még hozzá úgy, hogy Orhán uralkodásának végén és a következő szultán, Murád (1362–1389) uralkodásának elején is elfoglalták őket.⁴³

Források és historiográfia

Az oszmán állam kialakulásának és megszilárdulásának időszakából, vagy a későbbi korokból az erre az időszakra vonatkozó forrásaink meglehetősen szűkösek és egyenetlen eloszlásúak. Érdekes módon, sokszor még az olyan

40 OIKONOMIDES, Nicolas (2005), *Society, Culture and Politics in Byzantium*. Variorum. 240. Tzympe elfoglalásának érdekessége, hogy az ottani oszmán katonaság bizánci szolgálatba is átszégődött, ami utólagosan eléggé rosszemlékű eseményként hathatott a diadalmas oszmánok számára, és mutatja a politikai viszonyok törékenységét. OIKONOMIDES (2005), 246–247.

41 IMBER, Colin (2002), *The Ottoman Empire, 1300–1650. The Structure of Power*. New York, Palgrave Macmillan. 11.

42 İNALCIK (1978), 122.

43 JONES (2008), 850.

nagy jelentőségű események datálásával is problémák lehetnek, mint Edirne oszmán kézre kerülése. Ismereteink szerint ez ugyanis 1361-ben és 1369-ben is megtörténhetett, de a második évszám a valószínűbb.⁴⁴

A források kis számára lehet magyarázat, hogy a kis ottomán fejedelemség sokáig annyira jelentéktelen volt, hogy önálló történetírással – a Közel-Kelet más nagy kultúrközpontjaival ellentétben – nem is rendelkezhetett. A kutatás tehát, 13-14. századi források hiányában kénytelen „előrettekinteni”, és a 15. századi – kérdéseinkre vonatkozó – utólagos reflexiókat tenni a tudományos vizsgálódás fókuszába.⁴⁵

A tárgyi kultúrát említve a legelső oszmán építmény, amiről tudomásunk van, az izniki Haci Özbek dzsámi, amely 1333–34-ből kelteződik, minthogy a felirata 734-et jelez (hidzsra szerinti datálás). A legrégebb fennmaradt és immáron az oszmán politikai önállóságot kifejező érme 1326–27-ből származik.⁴⁶

Néhány későbbi krónikarészlet, melyekre már fentebb is utaltam és még a továbbiakban is előkerülnek, tartozik a belső írott források közé. A tanulmányos bizánci források közé tartozik a már említett Georgiosz Palamasz, Thesszaloniké püspökének (1347–1360) útibesámolója, melyben az oszmánok általi fogságba vetésének élményeit összegzi. E forrásra csak egészen későn figyelt fel a kutatás, 1922-ig csupán kéziratban volt elérhető.⁴⁷ A beszámoló a keresztény és muszlim vallási felfogás és dogmák világának érdekes összeütközését mutatja be. Palamasz ugyanis leírja a hányattatása során folytatott hitvitákat, melyek között olyan „klasszikus” témák, mint Krisztus isteni természete, a körülmelés kérdése és Mohamed prófétaként való elismerése mind szerepel. Ezek a viták – melyek akár kitalált, utazást színesítő motívumok is lehetnek – néha odáig fajulnak, hogy Nagy Sándor az iszlám terjedésének nyugati ellensúlyozójaként jelenítik meg. E fejtegetések tanulsága, hogy jól látszik belőlük, amint a korabeli művelt tudósi réteg fejében a két nagy vallás határterülete mintegy a civilizációk összezapásaként reálizálódik.⁴⁸

44 REPP, R. C. (rev., 1994), „The Ottoman Empire, 1300–1481 by Colin Imber” *The English Historical Review*. (109/431.). 418.

45 LOWRY, Heath W. (2003), *The Nature of the Early Ottoman State*. State University of New York. 2.

46 FINKEL (2006), 7.

47 ARNAKIS (1951), 104.

48 ARNAKIS (1951), 110.

Természetesen Palamasz az oszmán államban tapasztalható viszonyokról is tudósít. Így például Nicaeában 1355-ben nagyon jó fogadtatásban részesült a püspök, sőt Bursa kapcsán kiemeli, hogy a helyi görög keresztény közösség vitalitásán nem esett csorba 1326, az oszmán bevonulás után sem, ami nem csoda, hiszen a város 30 000-es lakossága szinte majdnem teljesen görögnek számított.⁴⁹ Aşıkpaşazade számol be arról a toleráns cselekedetről, hogy a város oszmán elfoglalásakor a bizánci helytartó, Szaroz 30 000 forint fizetés ellenében kíséretével szabadon távozhatott.⁵⁰

Az ottomán történetírók, így Neşri, Şukrullah, vagy Aşıkpaşazade is az Oszmán Birodalom történetét egy nagyobb, általánosabb iszlám történelmi folyamat részeként értelmezték.⁵¹ Érdekes módon, a mai nemzetekben gondolkodó történészek éppen ezzel ellentétesen, szétszabdalják az akkori történelmet a modern nemzeti állapotoknak megfelelően, s gyakran saját nemzetük vagy kultúrájuk előképét keresik a korai oszmán állam heterogén környezetében, holott akkor még az etnikumok és kultúrák mai fogalmaink szerinti szétválasztása nem is volt és nem is lehetett érvényes.

Így például Halil İnalçık szerint többnyire tapasztalható a bizánci civilizációval foglalkozó szakértők körében egyfajta lenézés, sommás felületesség az oszmánok felemelkedésével kapcsolatban. A levantei kereskedelem történetét az európai történészek eszerint Velence és Genova nézőpontjából írták meg, és még az olyan elismert tudós is, mint W. Heyd, a levantei kereskedelem le hanyatlásában a döntő tényezőt az oszmánok előretörésében találta meg.⁵² Az európai tudományosságban az Oszmán Birodalom Fernand Braudel munkásságának köszönhetően nyerte el méltó helyét. A korábban az európai rend felforgatójaként jelen levő keleti birodalom képe helyébe a francia történész egy olyan Mediterráneum-értelmezést állított, melynek az oszmánok állama is integráns részét képezi, s együtt mozog a Földközi-tenger nyugati medencéjének történéseivel. Braudel az oszmán sikerek egyik kulcs tényezőjének éppen a nagyarányú népességbeáramlást („csendes invázió”) tekintette, ami

49 ARNAKIS (1951), 115.

50 LOWRY (2003), 15.

51 İNALÇIK, Halil (1953), „Some Remarks on the Study of History in Islamic Countries” *Middle East Journal*. (7/4.). 451.

52 İNALÇIK, Halil (1960), „Bursa and the Commerce of the Levant” *Journal of the Economic and Social History of the Orient*. (3/2.). 131.

az új birodalom követelményeinek megfelelően alakította át a meghódított területek etnikai és vallási képét.⁵³

A birodalom sikerét és a korai oszmán állam jellegét vizsgálva az európai és a török kutatásban egymásnak ellentmondó vélemények jelentek meg. Az amerikai történész H. A. Gibbons (1880–1934) a kérdés kapcsán megjegyzi, hogy az ázsiai (nomád) és az európai (letelepedett) elemekből egyaránt építkező korai oszmán állam fejlődést elősegítő eleme az európai volt.⁵⁴ A vitát tovább folytatva Mehmet Fuat Köprülü (1890–1966) és Paul Wittek (1894–1978) egyaránt a korai oszmán társadalom „határmenti”, heterodox, heterogén és mobilis jellegét hangsúlyozta.⁵⁵ Köprülü éppen annak az európai felfogásnak a cáfolatát végezte el 1934-ben, amely az oszmán államra mint a bizánci birodalom folytatására tekintett. Jó hazafiként a „török” (szeldzsuk, ilkánida) intézményekben látja a korai oszmán állam sikerének kulcsát, a hangsúlyt a török elemekre helyezi, s jelentéktelennek ítéli a keresztények áttérését az iszlámra, ezáltal szerepüket is elvitatja a birodalom korai jellegének megfogalmazásában.⁵⁶ Paul Wittek kissé más oldalról közelítve úgy vélte, hogy nem a hagyományos nomád törzsi társadalom „felemelkedéséről” van szó és minden törzsi leszármazásra és rokonsági viszonyra utaló forrás csupán későbbi kitaláció; hanem a sokféle népelemet ideológiailag egyesítette a hitetlenek elleni harc közös vágya (ha úgy tetszik, az iszlám fanatizmus), s ez a döntő mozzanat az oszmánok előretörésében.⁵⁷ Bár Wittek *gázi*-tézisét sokan kritikával illették, Halil İnalcık újra elővette,⁵⁸ ám Fodor Pál 1984-es sikeres cáfolata⁵⁹ ellenére is népszerű a mai napig. Káldy-Nagy Gyula szerint az első oszmán vezetők csupán látszólag voltak muszlimok, így nem lehetett szó az iszlám vallás nevében vívott harcokról.

53 INALCIK (1978), 70–72. Braudel írja *A Földközi-tenger és a mediterrán világ II. Fülöp korában című* könyvének első kötetében (14. o.): „A török Mediterráneum ugyanabban a ritmusban élt és lélegzett, mint a keresztény.”

54 KAFADAR, Cemal (1995), *Between Two Worlds – The Construction of the Ottoman State*. Berkeley, University of California Press. 33.

55 KAFADAR (1995), 17.

56 KAFADAR (1995), 40. Ziya Gökalp tanítványaként, aki pedig Émile Durkheim követője volt, Köprülü a törökség kulturális gyökereire fókuszált kutatásai során INALCIK (1978), 69–70.

57 LOWRY (2003), 7.

58 S mint ilyen az egyetlen török történész, aki a szent háborúról Wittek nyomán úgy beszél mint a korai oszmán államot nagyban meghatározó tényezőről.

59 FODOR (1983), ill. LOWRY (2003), 11. ill. 12.: Fodor leginkább Wittek fő forrását, Ahmedí krónikáját vizsgálta. A kérdést a maga teljességében 1995-ben Cemal Kafadar vette újra elő: az ő értelmezésében a *gázik* és szellemiségük csupán egyetlen elemét jelentik a többtényezős korai oszmán társadalomnak.

George G. Arnakis 1947-es könyvében azonban továbblépve ezen a vitán, megállapítja, hogy Oszmán és Orhán állama nem az iszlám fanatizmus egyesítő erején alapszik, hanem sikerét a zsákmányszerzés vallásokon átívelő közös érdekének köszönhetette. Ez az a tény, ami magyarázza a bizánci uralkodó réteg gyors beolvadását a hódító oszmán államba (l. Kösze Mihál, Evrenosz bey esetét).⁶⁰ Arnakis azonban szintén jó (görög) hazafiként döntő jelentőségűnek állítja be azt, hogy a kis oszmán fejedelemség először Bithynia görög városi lakosságával (Bursza, Iznik, Izmit) került kapcsolatba, s tőlük tanulta el a közigazgatás és a kormányzás fortélyait, s mint olyan a muszlimok a korai oszmán állam kialakításában csak alárendelt szerepben vettek részt.⁶¹ Az állítás bizonyítatlansága ellenére a görög szerzők tevékenysége viszont annyiban is fontos, hogy munkáságukkal felhívták a szakma figyelmét a témára vonatkozó nem bőséges, de mégiscsak figyelemreméltó bizánci forrásokra.

A gázi-tézis

A korai oszmán államra vonatkozó legnagyobb hatású megállapításokat az imént említett, osztrák származású Paul Wittek (1894–1978) tette. Elméletének legerősebb fogódzópontja Ahmedi (1334–1412) *Iskendername* című műve, melyet meglehetősen szelektíven használ. Fontos megjegyezni, hogy az egész verses mű kevesebb, mint 4%-a vonatkozik a korai oszmán uralkodókra.⁶² Fodor Pál szerint 1390-re már készen volt a legnagyobb rész, de 1403 és 1409 között még történt egy kiegészítés, mely a mű aktualizálását, az új megrendelő igényeihez való szabását jelentette.⁶³

Úgy tűnik, Ahmedi célja az volt, hogy Szulejmán herceg számára műve útmutatóul szolgáljon arra nézve, hogy ne kövesse el ugyanazokat a hibákat, mint azt apja, I. Bajezid (1389–1402) tette Timur hódítása (1402) előtt. Vagyis amire a szerző a műben helyezi a hangsúlyt, az jelenti a követendő példát a leendő uralkodó számára. Őn. „királytükörről” van tehát szó, nem pedig történeti műről. Ez azt jelenti, hogy a mű történelmi eseményeket csak meglehetősen szelektív módon használ, csak mintegy példatárként tekint rájuk, s olykor nagyobb jelentőségű eseményeket is elhallgat.⁶⁴

60 KAFADAR (1995), 42–43.

61 THOMAS, L. V. (rev, 1950), „Hoi Protoi Othomanoi by G. Georgiades Arnakis” *Journal of Near Eastern Studies*. (9/3).

62 LOWRY (2003), 15.

63 FODOR (1983), 3. Így Fodor Pál legalább két megrendelőről beszél: I. Bajezidről, illetve az ő halála utáni trónviszály (1402–1413) egyik résztvevőjéről, Szulejmán emirről.

64 FODOR (1983), 7–8.

Ahmedi szeldzsuk az uralkodókra is mint igazhitű hitharcosokra hivatkozik, illetve az iszlám korai szakaszának gyakorlatát (a zsákmányolás időszakát) veszi elő, minthogy az oszmán állam kezdeti időszakának társadalmi fejlettségéhez leginkább ez volt köthető az iszlám hagyományból.

A *gázi* ideáltípusa azonban Ahmedi számára Orhán és Szulejmán pasa, akik a trákiai hódításokat véghezvitték.⁶⁵ Minthogy célzatos műről van szó, Ahmedi nem említi, hogy e két vezető személy milyen módon jutott el az európai hitetlenek elleni küzdelemhez, arról szó sem esik, hogy Orhánnak a szomszédos török fejedelemségekkel is meg kellett küzdenie. Bár I. Murád is jelentős expanziót hajtott végre a muszlimokkal szemben, kegyes tevékenységére és rigómezei mártíromságára (1389) hivatkozva Ahmedi őt mégsem marasztalja el. Ennek oka, hogy az Iskendername gondolatvilága egy egyszerű dichotómiára épül: a kelet a muszlimok otthona, a nyugat pedig a *gazá* területe. Így például Bajezidnek bűnhődnie kellett 1402-ben az ankarai vereséggel, mert korábban túl sok keleti, muszlimellenes hadjárata volt. Wittek legnagyobb hibája e mű felhasználásával kapcsolatban, hogy kritikátlanul úgy tekintett Ahmedi művére mint történeti forrás, s nem látta meg benne a korabeli dicsőítő költeményekre jellemző irodalmi fogásokat.

Wittek 1934-ben felvetett *gázi*-tézise éppen e forrás hitelességére helyezi a hangsúlyt, s igaznak fogadja el azt a legkorábbi oszmán időkre nézve. Így Wittek gondolatmenetében a korai oszmán államiság központi szervező ereje a *gázi*-ethosz volt, vagyis a hitetlenek elleni dzsihádot vívó, az iszlám leghűségesebb híveiként megjelenő katonák ideológiája. Fodor Pál azonban cáfolja ennek az ideológiának egyedülálló voltát, s megállapítja, hogy itt csupán egy később, a 15. században megjelenő – politikai célokat szolgáló – ideológia visszavetítéséről van szó.⁶⁶ Már csak azért is igazat adhatunk neki, mert a *gázi*-tézis nem magyarázza a korai oszmán állam muszlim-török fejedelemségekkel való szembenállását és a nagyszámú nem muszlim elem befogadását.

A nem muszlim elemek befogadása még az építészet terén is érvényes volt. Arra, hogy a két ütköző kultúra, sőt civilizáció egybefonódása az építészet terén is jelentkezett, Robert Ousterhout hoz kiváló példákat. Cikkében számos olyan – főként vallási célt szolgáló – épületet említ, amelyek már oszmán fennhatóság alatt, de még mindig bizánci mesterek közreműködésével, az ő

65 LOWRY (2003), 20.

66 FODOR (1983), 15.

építészeti megoldásaival épültek, vagy korábbi bizánci épületeket hasznosítottak újra.⁶⁷

Wittek tézisének másik fontos támaszául szolgál az 1337-es burszai felirat, mely a legrégebb, amin oszmán uralkodó neve szerepel.⁶⁸ A megnevezés érdekessége, hogy itt Oszmán mint *gázi* szerepel, ami Wittek szerint egyedülálló a korban és egyértelmű bizonyítéka az államot vezérlő fő ideológiának. Pedig valójában a *gázi* cím nem egyedi: más szeldzsuk utódállamok uralkodóinál is találunk hasonló megnevezést.⁶⁹ Egyébként a *gázi* és az *akıncı* (lovas támadó, portyázó alakulat) szavakat szinonimaként használják az oszmán források.⁷⁰ Érdeemes azt is megjegyezni, hogy a korai oszmánokat maguk a bizánci források sem aposztrofálják *gázikként*.⁷¹

A törzsi szervezet Paul Wittek szerint nem létezett a korai oszmánoknál, s így csupán a későbbi krónikák fikciója az Oguz törzs Kayı ágától való leszármaszás. Ugyanakkor a törzsi társadalom alapvető felépítésére jellemző, hogy fiktív leszármaszáson alapul és nem vérszerinti kapcsolaton. Emiatt Wittek azon nézete, miszerint nem létezett törzsi társadalom, mivel csupán kitalálták a közös leszármaszást, valójában éppen a törzsi társadalom bizonyítékának számít.⁷² A Rudi Paul Lindner által képviselt törzsiség a *gázi*-tézis egyértelmű visszautasítását jelenti, azonban a nem ortodox iszlám körébe tartozó, közép-ázsiai sámánista elemek túlhangsúlyozásával is fenyeget.⁷³

Egy külső forrás, mely Theodor Spandugnino nevéhez köthető, alapvetően új megvilágításba helyezi az oszmán állam kezdeti történéseit. Az *oszmán uralkodók eredetéről* című művében Evrenoszt (eredetileg Bursa görög kormányzója), Turahánt és Kösze Mihalt Oszmánnal együtt az ottomán állam megalapítójának nevezi. Azt írja, hogy zsákmány és rabszolgaszerzés

67 OUSTERHOUT, Robert (1995), „Ethnic Identity and Cultural Appropriation in Early Ottoman Architecture” *Muqarnas*. (12.). és OUSTERHOUT, Robert (2004), „The East, the West, and the Appropriation of the Past in Early Ottoman Architecture” *Gesta*. (43/2.).

68 LOWRY (2003), 33.

69 LOWRY (2003), 42.

70 FODOR (1983), 13.

71 DARLING (2000), 136. Ennek ellentmondó véleményt olvashatunk OIKONOMIDES (2005), 161, ahol a törökökre a görögök úgy tekintenek, mint akiket az iszlám elvei, a dzsiháid ideológiája legalább részben motivál.

72 A kérdés megítélése azon múlik, hogy adatok híján mit tekintünk elfogadhatónak: az oszmánok nomád eredetének későbbi, előzmények nélküli, pusztán történetírók általi megalakítását (Wittek), vagy a későbbi lejegyzést csupán a fiktív ős szájhagyományának kanonizálásaként fogjuk fel (Lindner).

73 DARLING, Linda T. (2000), „Contested Territory: Ottoman Holy War in Comparative Context” *Studia Islamica*. (91.). 135.

érdekében szövetkeztek ezek a családok és választották meg vezetőjüknek Ozmánt, aki így első lett az egyenlők közt.⁷⁴ Az, hogy ez a szövetség keresztény, de legalábbis nem török eredetű családokat is befogadott, jól utal a korai oszmán állam heterogenitására. Ezek után nem csoda, hogy Bursza elfoglalása kapcsán a hódítók a keresztényekkel szembeni jóakaraturól tettek tanúbizonyságot és Ibn Battúta sem a gázik fővárosába érkezik 1331-ben, hanem egy virágzó településbe, mely a muszlim világ határán áll.

Mint már az eddigi forráselemzésekből is láthattuk, a dzsihád mint ösztönző erő nem bírt akkora jelentőséggel, mint azt a korábbi kutatás gondolni vélte. A dzsihád egész közösségre szóló kötelességét már a klasszikus iszlám korban is a jogtudósok a kalifa döntésétől tették függővé, emellett a dzsihád általános felhívását csak kevés vezetőnek sikerült hatékonyan kiaknázni. Amúgy is bármennyire is a muszlim világ határán született az oszmán állam, logikusan megfontolva, a határvédőket – mind keresztény, mind pedig muszlim oldalon – jobban érdekelte a puszta túlélés gondolata, mintsem bármiféle harci ideológia.⁷⁵ Egyáltalán még a vizsgált időszak vezetői kapcsán sem egyértelmű az, hogy életükben mennyire jutott komoly szerephez az iszlám. Ertoğrul neve alapján ugyanis feltehető, hogy csupán felületesen iszlamizált vezető volt, s életvezetésében nem a muszlim vallás játszotta a főszerepet. Ozmán neve már a muszlim hagyományokra utalhat, viszont Orhán nevével újra egy török eredetű névvel találkozunk, ami ha nem is perdöntő, de az identitás egyik fontos kifejezője lehetett.⁷⁶

Figyelemreméltó az a tény is, hogy a zsidó lakossággal szemben mennyire jóindulatú politikát folytattak az oszmánok már a kezdeti időkben is. Bursza elfoglalása után az új székhelyre próbálták csábítani a környékbeli zsidóságot, sokan közülük fel is vették az iszlámot. Orhán például a 14. század közepén zsidó származású jóvendőmondókat alkalmazott, akiket a görög források *chionai*-nak neveznek.⁷⁷

74 LOWRY (2003), 64–65.

75 GOLDEN, Peter B. (1992), *An Introduction to the History of the Turkic Peoples. Ethnogenesis and State-Formation in Medieval and Early Modern Eurasia and the Middle East*. Wiesbaden. 357.

76 KÁLDY-NAGY (1979–80), 470.

77 FODOR Pál (2000), *A szultán és az aranyalma*. Balassi. 110. Fodor Pál kitekintéssel szolgál a későbbi fejleményekkel kapcsolatban is: „A zsidók egyértelműen az oszmán állam oldalára álltak annak Európa ellen vívott harcában, s választásuknak a 15–16. században folyamatosan zajló bevándorlással is nyomatékot adtak. A birodalom kisebbségei közül egészében véve csak a zsidók vállalták önként az oszmánok szolgálatát.”

A kutatás mai állása alapján azt mondhatjuk, hogy e kis határmenti fejedelemségben (*uc*) nem a keresztényekkel való ellentét jelentette a fő ideológiát, hanem inkább a zsákmányszerzés fontossága.⁷⁸ Úgy tűnik, hogy az oszmánok mindenkit befogadtak és gyakran éppen hittársaik ellen harcoltak a fejedelmi hatalom kiterjesztése érdekében. Toleráns hozzáállásukat már csak az is elősegíthette, hogy a fejedelemség magas szintű városi kultúrák és fontos kereskedelmi utak vonzáskörzetében feküdt.⁷⁹ Végső soron tehát azt láthatjuk, hogy a korai oszmán állam által megvalósított *gazá* inkább volt befogadó, mintsem kirekesztő, s éppen az elfogadó és befogadó társadalom koncepciója vonzotta Oszmán zászlaja alá az embereket, mely mintegy olvasztótégelyként működött.

78 LOWRY (2003), 133. Meg kell azonban jegyezni, hogy Lowry 2008-ban beismerte, hogy a zsákmányszerzés és rablás ösztönző erejét túlbecsülte, s ezzel alábecsülte a vallási motiváció erejét. FIBIGER Bang, Peter, KOŁODZIEJCZYK, Dariusz (szerk., 2012), *Universal Empire. A Comparative Approach to Imperial Culture and Representation in Eurasian History*. Cambridge University Press. 175.

79 SHAW (1976), 9–10.

Felhasznált irodalom

- ARNAKIS, G. Georgiades (1951), „Gregory Palamas among the Turks and Documents of His Captivity as Historical Sources” *Speculum*. (26/1.).
- ATLANSOY, Kadir, SEVİM, Sezai (szerk., 1996), *Osmangazi ve Dönemi*. Bursa.
- DARLING, Linda T. (2000), „Contested Territory: Ottoman Holy War in Comparative Context” *Studia Islamica*. (91.).
- EMECEN, Feridun M. (2003), *Batı Anadolu Beylikler Dünyası*. Istanbul.
- FIBIGER BANG, Peter, KOŁODZIEJCZYK, Dariusz (szerk., 2012), *Universal Empire. A Comparative Approach to Imperial Culture and Representation in Eurasian History*. Cambridge University Press.
- FINKEL, Caroline (2006), *Osman’s Dream. The Story of the Ottoman Empire 1300–1923*. John Murray Publishers.
- FLEET, Kate (szerk., 2009), *The Cambridge History of Turkey I. (Byzantium to Turkey 1071–1453)*. Cambridge University Press.
- FODOR Pál (1983), „Ahmedî elbeszélése mint a korai oszmán történelem forrása” *Világtörténet*. (2.).
- FODOR Pál (2000), *A szultán és az aranyalma*. Balassi.
- FODOR Pál (2002), „Az Oszmán Birodalom születése” In: *Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére*. Bp.
- GOLDEN, Peter B. (1992), *An Introduction to the History of the Turkic Peoples. Ethnogenesis and State-Formation in Medieval and Early Modern Eurasia and the Middle East*. Wiesbaden.
- GYURGYÁK János, KISANTAL Tamás (szerk., 2006), *Történetelmélet I–II. Osiris*.
- IMBER, Colin (2002), *The Ottoman Empire, 1300–1650. The Structure of Power*. New York, Palgrave Macmillan.
- İNALCIK, Halil (1953), „Some Remarks on the Study of History in Islamic Countries” *Middle East Journal*. (7/4.).
- İNALCIK, Halil (1960), „Bursa and the Commerce of the Levant” *Journal of the Economic and Social History of the Orient*. (3/2.).
- İNALCIK, Halil (1978), *The Ottoman Empire – Conquest, organization and economy*. London, Variorum reprints.
- JONES, Michael (szerk., 2008), *The New Cambridge Medieval History*. Cambridge University Press.
- KAFADAR, Cemal (1995), *Between Two Worlds – The Construction of the Ottoman State*. Berkeley, University of California Press.

- KÁLDY-NAGY Gyula (1979–80), “The Holy War (jihad) in the First Centuries of the Ottoman Empire” *Harvard Ukrainian Studies*. (III/IV.).
- KAPLANOĞLU, Raif (2000), *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*. İstanbul.
- KEREKES Dóra (2008), “Tradicionalis birodalom – modern birodalom. Az Oszmán Birodalom a 17. század első felében” *Aetas*. (23/4.).
- LINDNER, Rudi Paul (1983), *Nomads and Ottomans in Medieval Anatolia*. Bloomington.
- LINDNER, Rudi Paul (2007), *Explorations in Ottoman Prehistory*. Ann Arbor.
- LOWRY, Heath W. (2003), *The Nature of the Early Ottoman State*. State University of New York.
- MATUZ József (1990), *Az Oszmán Birodalom története*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- OIKONOMIDES, Nicolas (2005), *Society, Culture and Politics in Byzantium*. Variorum.
- OUSTERHOUT, Robert (1995), „Ethnic Identity and Cultural Appropriation in Early Ottoman Architecture” *Muqarnas*. (12.).
- OUSTERHOUT, Robert (2004), „The East, the West, and the Appropriation of the Past in Early Ottoman Architecture” *Gesta*. (43/2.).
- ÖZCAN, Azmi, Öz, Mehmet (szerk., 2011), *Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş meseleleri sempozyumu*. Bilecik.
- REPP, R. C. (rev., 1994), „The Ottoman Empire, 1300–1481 by Colin Imber” *The English Historical Review*. (109/431.).
- SHAW, Stanford (1976), *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey I. (Empire of the Gazis: The Rise and Decline of the Ottoman Empire, 1280–1808)*. Cambridge University Press.
- THOMAS, L. V. (rev., 1950), „Hoi Protoi Othomanoi by G. Georgiades Arnakis” *Journal of Near Eastern Studies*. (9/3.).
- ZACHARIADOU, Elizabeth (szerk., 1993), *The Ottoman Emirate (1300–1389). Halcyon Days in Crete I. A Symposium Held in Rethymnon 11–12 January 1991*. Crete University Press.